

پیشگیری از بزهکاری در منابع ملی و فراملی

سید مهدی زرگری

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان

چکیده:

پیشگیری بهتر از درمان است.

به زبان ساده می‌توان پیشگیری در حوزه حقوق جزا را به مثابه بهداشت در حوزه سلامت تن و روان دانست. هدف بهداشت عبارت است از پیشگیری از ابتلای به بیماری و هدف پیشگیری از جرم عبارت از جلوگیری از وقوع جرم است. جوامع بشری از سالیان پیش به دنبال راه‌حلی برای کاهش میزان جرم می‌باشند. در انگلیس امر پیشگیری از جرم را پلیس اداره می‌کند. در سوئد سازمان مستقلی این وظیفه را برعهده دارد. در بلژیک مدیریت پیشگیری را وزارت دادگستری و پلیس عهده‌دار هستند.

پیشگیری در حقوق ایران نیز دارای وجاهت قانونی است. یعنی خبرگان قانون اساسی در بند ۵ از اصل ۱۵۶ با تعبیر «اقدام مناسب برای پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین» پیشگیری از وقوع جرم را یکی از وظایف قوه قضائیه تعریف کرده است. در خصوص فایده توسل به پیشگیری دو دیدگاه مطرح است. ۱- سرکوبی صرف کارایی و فایده لازم را نداشته ۲- نه فقط مجازات کارایی نداشته بلکه ضرر هم داشته است.

پژوهش حاضر در صدد است با بررسی نقش پیشگیری و جایگاه آن در حقوق ایران و رویکرد قانونگذار ایرانی و نیز پیشگیری از بزهکاری در منابع فراملی نقش بسزای آن را در حقوق کیفری حاضر به تصویر بکشاند.

واژگان کلیدی:

مفهوم پیشگیری، پیشگیری واکنشی (کیفری)،

پیشگیری کنشی (غیرکیفری)،

پیشگیری موقعیت‌مدار (وضعی)،

پیشگیری اجتماعی

مقدمه

مبارزه با جرم در همه جوامع بشری پیگیری می‌شود اما هدف از آن قطعاً ریشه‌کن کردن جرم نیست، چرا که امری محال به نظر می‌رسد لذا هدف باید کنترل جرم یا به عبارت دیگر کاهش میزان وقوع آن باشد. پیشگیری از وقوع جرم نه تنها در همه مکاتب جرم‌شناسی مستقیماً مطرح نشده است بلکه برخی از آن‌ها امکان آن را نیز انکار کرده‌اند. دورکیم بر این باور است که جرم در همه جوامع همواره وجود داشته است و تا زمانی که از حد متعارف هر جامعه فراتر نرود باید آن را یک پدیده بهنجار تلقی کرد. مکتب لینیستی مارکسیستی نیز جرم را ناشی از تضاد طبقاتی و حاکمیت طبقه سرمایه‌دار و مظهر تناقض کلی‌تری می‌داند که در قلب جوامع سرمایه‌داری بین طبقات فقیر و سرمایه‌دار وجود دارد. پیشگیری از بزهکاری که با تولد مکتب تحقیقی به گستره دانش جرم‌شناسی راه یافته است، در برگیرنده تدابیر و اقداماتی است که برای جلوگیری از وقوع بزهکاری به کار گرفته می‌شوند. به عبارت دیگر هرگونه اقداماتی که با هدف کاهش میزان جرم اعمال شود در

قلمرو پیشگیری از بزهکاری جای می‌گیرد. پیشگیری از بزهکاری بر اساس الگوهای متفاوت به گونه‌های متعددی تقسیم می‌شود. برخی از جرم‌شناسان با الهام از دانش پزشکی و بر اساس سطوح مداخله، پیشگیری از بزهکاری را به سه گونه پیشگیری نخستین، دومین، سومین دسته‌بندی می‌کنند.^۱ عده‌ای دیگر نیز پیشگیری از بزهکاری را با توجه به زمان مداخله، به دو گونه پیشگیری واکنشی (کیفری) و کنشی (غیرکیفری) تقسیم می‌کنند. پیشگیری واکنشی که بر اساس شواهد تاریخی عمری نزدیک به ۴۰۰۰ سال دارد^۲ اقدامی پسینی است که پس از ارتکاب رفتار مجرمانه با استفاده از ابزارهای کیفری از رهگذر نظام عدالت کیفری اعمال می‌شود که بر اساس اثری که بر فرد و جامعه می‌گذارد به پیشگیری واکنشی عام و خاص تقسیم می‌شود. پیشگیری کنشی که از حیث ماهوی اقدامی پیشینی است با مداخله در فرایند گذار

**پیشگیری کنشی (غیر کیفری)
تدابیر و شیوه‌های گوناگونی است
که برای جلوگیری از بزهکاری
در بیرون از نظام کیفری به کار
می‌روند.**

**پیشگیری از جرم یکی از مفاهیم
کلیدی در ادبیات علوم جنایی
است و جایگاه مهمی در سیاست
جنایی دارد.**

از اندیشه به فعل مجرمانه اعمال می‌شود. این پیشگیری به دو گونه پیشگیری موقعیت‌مدار و اجتماعی تقسیم می‌شود. پیشگیری موقعیت‌مدار به دنبال اثرگذاری بر موقعیت‌ها و وضعیت‌ها می‌باشد. در پیشگیری موقعیت‌مدار می‌بایست بر موقعیت‌هایی که امکان ارتکاب رفتارهای خشونت‌آمیز و نیرنگ‌آمیز را به وجود آورد تأثیر گذاشت. پیشگیری اجتماعی ایجاد تغییرات و اصلاحات فردی و محیطی است که منجر به اصلاح جامعه و فرد و منجر به جلوگیری از جرم به صورت همیشگی و پایدار می‌شود. پیشگیری اجتماعی خود به دو نوع تقسیم می‌شود (پیشگیری اجتماعی جامعه‌مدار و رشدمدار). پیشگیری اجتماعی جامعه‌مدار آن است که اگر در محیط عوامل جرم‌زا وجود داشت آن‌ها را خنثی‌سازیم. منظور از پیشگیری رشدمدار آن است که با مداخله زودرس بر روی فرد (طفل) و محیط پیرامون وی جلوی مزمن شدن بزهکاری در

آینده را بگیریم. پیشگیری از جرم یکی از مفاهیم کلیدی در ادبیات علوم جنایی است و جایگاه مهمی در سیاست جنایی دارد. این مفهوم که از دهه هفتاد به ادبیات علوم جنایی ایران راه یافت امروزه - به ویژه از بعد بنیان‌های نظری - در محافل دانشگاهی و حتی مجامع سیاست‌گذاری و اجرایی موضوعی شناخته شده به شمار می‌آید. از جنبه اجرایی و در سطح سیاست‌گذاری هم به دنبال تلاش‌هایی که قوه قضائیه از دهه ۱۳۶۰ برای عملی کردن بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی آغاز کرده بود.

هم اکنون قوه قضائیه با تهیه پیش‌نویس لایحه قانون پیشگیری از جرم تدوین یک برنامه ملی پیشگیری از جرم را دنبال می‌کند.

۱- مفهوم پیشگیری:

پیشگیری از لحاظ لغوی به معنی جلوی چیزی را گرفتن است. و یا به معنای جلوگیری و دفع و گاهی پیش‌دستی آمده است.^۳ همچنین پیشگیری به معنای مانع شدن^۴ که با مفهوم اصطلاحی آن در علوم جنایی هماهنگی دارد پیشگیری از بزهکاری به معنای جلوگیری از وقوع بزه یا اتخاذ تدابیر لازم. پیشگیری در سیستم جنایی دربردارنده شیوه‌های گوناگونی است که برای جلوگیری از بزهکاری به کار می‌رود که سیاست جنایی با این تعریف تمامی تدابیر کنشی و واکنشی را در برمی‌گیرد. اما پیشگیری در جرم‌شناسی یعنی جلوگیری از بزهکاری با شیوه‌های گوناگون که بیرون از نظام کیفری به کار می‌رود. پیشگیری از بزهکاری، در معنای موسع، شامل آن دسته از تدابیر و اقدام‌هاست که از ارتکاب جرم جلوگیری کند که هر نوع اقدام کنشی و واکنشی را در برمی‌گیرد. پیشگیری از بزهکاری در معنای مضیق فقط دربرگیرنده مجموعه تدابیر و اقدام‌های کنشی (غیرکیفری) با هدف مقابله با بزهکاری از رهگذر کاهش یا از بین بردن علل جرم‌زا و نیز تأثیرگذاری بر فرصت‌های پیش‌جنایی است به گونه‌ای که بتوان با استفاده از سازوکارهای کنشی (غیرکیفری) بر شخصیت افراد و موقعیت‌های پیش از ارتکاب جرم تأثیر گذاشت. بنا به تعریف آقای گسن در سال ۲۰۰۲، پیشگیری مجموعه اقدام‌ها و تدابیر غیرقهرآمیز است که با هدف خاص مهار بزهکاری، کاهش احتمال جرم، کاهش وخامت جرم، پیرامون علل جرایم اتخاذ می‌شود.^۵

۲- اقسام پیشگیری:

در طبقه‌بندی کلاسیک پیشگیری به ۱- پیشگیری واکنشی (کیفری) و ۲- پیشگیری کنشی (غیرکیفری) تقسیم می‌شود.

۱-۲- پیشگیری واکنشی (کیفری):

پیشگیری کیفری که پس از ارتکاب جرم اعمال می‌شود - غالباً از طریق ارباب‌انگیزی و عبرت‌آموزی فردی و جمعی درصدد پیشگیری از بزهکاری مجرمان احتمالی و پیشگیری از بزهکاری دوباره مجرمان واقعی است. پیشگیری واکنشی یکی از ابزارهای سیاست جنایی برای کنترل جرم است که در انحصار دولت قرار دارد و به جامعه مدنی واگذار نمی‌شود. پیشگیری کیفری بر اساس تأثیری که بر جامعه و فرد بزهکار می‌گذارد به دو گونه عام و خاص تقسیم می‌شود.^۶

پیشگیری عام: پیشگیری واکنشی عام که به آن بازدارندگی عام نیز گویند یک پیشگیری واکنشی جمع‌مدار (گروه‌مدار) است که با مخاطب قراردادن شهروندان از طریق رعب‌انگیزی و عبرت‌آموزی جمعی به دنبال پیشگیری از بزهکاری نخستین افراد است.

پیشگیری خاص: پیشگیری واکنشی خاص که بازدارندگی خاص نیز نامیده می‌شود. یک پیشگیری واکنشی مجرم‌مدار است که با اعمال کیفر بر فرد بزهکار و با رعب‌انگیزی و عبرت‌آموزی فردی درصدد پیشگیری از بزهکاری دوباره افراد (پیشگیری از تکرار جرم) است.

۲-۲- پیشگیری کنشی (غیر کیفری):

پیشگیری کنشی (غیرکیفری) تدابیر و شیوه‌های گوناگونی است که برای جلوگیری از بزهکاری در بیرون از نظام کیفری به کار می‌روند. پیشگیری کنشی (غیرکیفری) شامل آن دسته از تدابیر و اقدامات غیرکیفری است که پیش از ارتکاب جرم از طریق مداخله در اوضاع و احوال پیش‌جنایی و فرآیند شکل‌گیری افراد به دنبال جلوگیری از وقوع بزهکاری می‌باشند. این شاخه از پیشگیری به دو گونه پیشگیری موقعیت‌مدار و پیشگیری اجتماعی تقسیم می‌شود.

۱-۲-۲- پیشگیری وضعی یا موقعیت‌مدار:^۸

پیشگیری وضعی یک نوآوری انگلیسی است. که توسط کلارک وارد نوشته‌های جرم‌شناسی و علوم جنایی شده است. در این نوع پیشگیری به دنبال اثرگذاری بر موقعیت‌ها و وضعیت‌ها هستیم. پیشگیری وضعی دربرگیرنده مجموعه تدابیر و

این گونه از پیشگیری به دنبال احیا و تقویت شرایط آموزش و پرورش طبیعی کودکان مسئله دار است.

۳-۲- پیشگیری نخستین، دومین، سومین:

پیشگیری از بزهکاری به گونه‌های متعددی دسته‌بندی می‌شود یکی از این تقسیم‌بندی‌ها الگوی سه گانه پیشگیری از بزهکاری است. بر اساس این دسته‌بندی که بر گرفته از دانش پزشکی است و از سال ۱۹۶۷ میلادی وارد عرصه جرم‌شناسی شده است، پیشگیری از بزهکاری به سه گونه پیشگیری نخستین، دومین - که جنبه پیشینی دارند و - سومین که جنبه پسینی دارد - تقسیم می‌گردد.

پیشگیری نخستین: پیشگیری نخستین یعنی مصون کردن افراد از رهگذر مبارزه با همه زمینه‌های ارتکاب جرم که در چهارچوب «توسعه اجتماعی»^{۱۴} قرار می‌گیرد. پیشگیری نخستین رویکرد کلانی است که برای بهبود شرایط زندگی بر زمینه‌های جرم‌زا و محیط متمرکز است. پیشگیری نخستین مجموعه آن دسته از راهبردهایی است که از رهگذر زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی درصدد تأثیرگذاری بر موقعیت‌های جرم‌زا و علل بزهکاری است.^{۱۵} از این رو، اتخاذ تدابیری مناسب در زمینه‌هایی مانند، اشتغال، فقر، مسکن که پیش از ارتکاب جرم اعمال می‌شوند در گستره این گونه از پیشگیری جای می‌گیرد. اگر مطالعات و نظریات جرم‌شناسی نشان دهد که ترک تحصیل در جرم مؤثر است پس باید در ترک تحصیل مداخله کنیم و تلاش کنیم نرخش را پائین بیاوریم.

پیشگیری دومین: پیشگیری دومین که پیش از ارتکاب بزه اعمال می‌گردد به دنبال شناسایی و جلوگیری از بزهکاری افرادی است که بیش از دیگران در معرض خطر بزهکاری قرار دارند^{۱۶} که به گروه‌های خاصی مانند معتادان و لگردان یا کودکان بی سرپرست یا خیابانی ناظر است. این پیشگیری از پیش‌بینی در زمینه وضعیت‌های جرم‌زا تأثیر می‌پذیرد^{۱۷} تا از این رهگذر افرادی که در شرایط بحرانی جرم‌زا قرار دارند نخست مورد شناسایی قرار گیرند و سپس با اعمال اقدامات مناسب پیشگیرانه احتمال بزهکاری آن‌ها را با کاهش روبه‌رو کرد. مطالعات جرم‌شناسی نشان می‌دهد، بزهکاری یک پدیده اتفاقی و تصادفی نیست و در اکثر مواقع می‌توان پیش‌بینی کرد که چه افرادی

نسبت به محیط‌هایی که فرد در آن‌ها زندگی و کار می‌کند اعمال می‌شود.^{۱۸} این پیشگیری در تلاش است تا با اتخاذ تدابیر و اقدام‌های مناسب برای از بین بردن یا کاهش عوامل جرم‌زا بر محیط اثر گذارد. بدین ترتیب این پیشگیری از یک سو، با شناسایی عوامل محیطی تأثیرگذار بر بزهکاری و از سوی دیگر، با اعمال اقدام‌های مرتبط با ساختارها و نهادهای اجتماعی به دنبال اجتماعی کردن افراد می‌باشد از این رو، رویارویی با شرایط نامناسب اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی مانند فقر، بیکاری، بی‌مسکن، بی‌سواد و تغییر آن‌ها در گستره پیشگیری اجتماعی جامعه‌مدار جای می‌گیرد.

پیشگیری رشدمدار:

پیشگیری اجتماعی رشدمدار که به آن پیشگیری زودهنگام (زودرس) نیز گفته می‌شود در تلاش است تا با اتخاذ تدابیر مناسب و به کارگیری به هنگام اقدامات حمایتی از پایداری رفتارها و گرایش‌های مجرمانه در افرادی که در سنین پائین و دوران

هدف پیشگیری اجتماعی تقویت بنیادهایی است که با اثرگذاری بر گروه‌های در آستانه خطر به جامعه‌پذیری فرد کمک می‌کند.

کودکی دچار ناسازگاری کجروی و بزهکاری زودرس شده‌اند جلوگیری نماید. بدین معنی که هر قدر افراد زودتر از سن متعارف مرتکب بزه شوند به همان میزان احتمال استقرار بزهکاری در آنان بیش از دیگران است. از این رو با مداخله در رشد فرآیند کودکان و تمرکز بر روی عوامل فردی و اجتماعی که بر پیشرفت آمادگی‌های مجرمانه کودکان و پایداری رفتارهای بزهکارانه در آنان تأثیرگذار است می‌توان با جامعه‌پذیر کردن این افراد از تبدیل شدن آنان به بزهکار مزمن جلوگیری کرد.^{۱۹} پیشگیری مزبور، بر این فرض مبتنی است که پیش‌رسی کودکان در ناسازگاری، کجروی و بزهکاری، پایداری بزهکاری و گرایش‌های مجرمانه را در آن‌ها نوید می‌دهد. از این رو برای پیشگیری از به عادت شدن بزهکاری در افراد باید از رهگذر مداخله‌های روان - اجتماعی زود هنگام آن‌ها را به سوی اجتماعی شدن هدایت کرد این پیشگیری را پیشگیری کنشی تربیت‌مدار نیز می‌نامند.

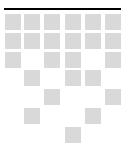
اقدام‌هایی است که با مداخله در اوضاع و احوال پیرامونی جرم و موقعیت‌های پیش‌جنایی به دنبال منصرف کردن احتمالی از ارتکاب جرم است.^{۲۰} پیشگیری موقعیت‌مدار با این فرض که همه انسان‌ها با حساسگری به سراغ ارتکاب جرم می‌روند^{۲۱} از طریق تسلط بر محیط و شرایط پیرامون جرم درصدد کاهش جذابیت آماج، افزایش خطر ارتکاب جرم و پر هزینه کردن بزهکاری می‌باشد. در پیشگیری وضعی عنصر انسان به کلی نادیده گرفته نمی‌شود. هدف در پیشگیری وضعی تأثیرگذاری غیرمستقیم بر انتخاب و گزینه مجرمانه فرد و تغییر عقلانیت فرد است. در نتیجه می‌توان گفت: پیشگیری وضعی تدابیری است که فرصت‌ها و مناسبت‌های ارتکاب جرم را کاهش می‌دهد.

۲-۲-۲- پیشگیری اجتماعی:

پیشگیری اجتماعی شامل آن دسته از تدابیر و اقدام‌هایی است که با مداخله در فرآیند رشد افراد، بهبود شرایط زندگی آن‌ها و سالم‌سازی محیط اجتماعی و محیط طبیعی به دنبال حذف یا کاهش علل جرم‌زا و در نتیجه پیشگیری از بزهکاری است.^{۲۲} پیشگیری اجتماعی با استفاده از محیط‌های اجتماعی دور و نزدیک نسبت به افراد به دنبال تأثیرگذاری بر فرآیند شکل‌گیری شخصیت آنان است برجسته‌ترین گونه‌های پیشگیری کنشی از این رهگذر پیشگیری اجتماعی نام دارد. پیشگیری اجتماعی مجموعه اقدام‌هایی است که مهار عوامل اثرگذار در شکل‌گیری جرم را دنبال می‌کنند و از آنجا که گذشته از محیط اجتماعی بر فرد و انگیزه‌های او تأثیر می‌گذارد به آن پیشگیری فردمدار نیز گویند. هدف پیشگیری اجتماعی تقویت بنیادهایی است که با اثرگذاری بر گروه‌های در آستانه خطر به جامعه‌پذیری فرد کمک می‌کند. به دیگر سخن پیشگیری اجتماعی به دنبال هم‌نوای ساختن فرد با قواعد اجتماعی از رهگذر آموزش و پرورش است آنچه دست‌اندرکاران پیشگیری باید انجام دهند، بیرون بردن هر چه بیشتر افراد از نظام کیفری است. پیشگیری اجتماعی به دو نوع است جامعه‌مدار و رشدمدار.

پیشگیری جامعه‌مدار:

پیشگیری اجتماعی جامعه‌مدار که قدیمی‌ترین و رایج‌ترین شکل پیشگیری غیرکیفری بوده و مکتب تحقیقی نیز بر آن تأکید کرده است شامل اقدام‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و پیشگیرانه‌ای می‌شود که

در معرض خطر، چه نوع جرایم و چه نوع بزه‌دیدگی‌هایی هستند. در این سطح باید این موقعیت‌ها را شناسایی کنیم زیرا افرادی که در این سطح هستند افراد محدودتری هستند و انرژی و پتانسیل بیشتری را می‌توان صرف آن‌ها کرد.

پیشگیری سومین: پیشگیری سومین که به آن پیشگیری از ارتکاب بزه نیز گویند دربرگیرنده آن دسته از تدابیر است که پس از وقوع جرم به منظور جلوگیری از بزهکاری دوباره افراد اعمال می‌شود. این گونه از پیشگیری با استفاده از سازوکارهای دستگاه عدالت کیفری مانند، کیفر زندان در تلاش است تا با رویکردی اصلاحی - درمانی از وارد شدن دوباره بزهکاران به وادی بزهکاری جلوگیری کند. زیرا پیشگیری سومین کیفر را دارای خاصیت درمانی - اصلاحی می‌داند اگر چه پژوهش‌های جرم‌شناختی و کیفرشناختی نشان داده‌اند که جرم‌شناسی اصلاحی - درمانی به دلایل متعددی با شکست مواجه شده است.^{۱۸} به گونه‌ای که در پاره‌ای از موارد مجازات‌های اصلاح‌گر و درمان‌کننده تنها به تدابیر سرکوب‌گر تبدیل شده‌اند.

۳- پیشگیری از بزهکاری در حقوق کیفری ایران:

گسترش روزافزون جوامع، زندگی نوین اجتماعی، پیچیدگی فناوری و به دنبال آن تغییرات مستمر در شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ظهور بزه یا جرم را به شیوه‌های مختلف و در سطح وسیعی افزایش می‌دهد. که بازتاب آن به نوعی در بطن جامعه تأثیر گذاشته و آن را متحول می‌سازد. همچنین انباشت پرونده‌های جنایی، بالا رفتن آمار محکومان کیفری و تراکم زندان‌های کشور نظام قضایی کشور را سال‌هاست به چاره‌اندیشی برای حل این مسأله اجتماعی کشانده است. به همین جهت مدتی است که راهکارهایی چون قضازدایی - کیفرزدایی استفاده از کیفرهای اجتماعی و در نهایت پیشگیری از جرم مورد مطالعه حقوق‌دانان و قضات کشور قرار گرفته است. پیشگیری از بزهکاری بیش از سه دهه است که با بنیانی علمی نظری وارده گستره علوم جنایی شده است و بیشتر قانونگذاران تلاش کرده‌اند تا این مفهوم را به متون رسمی - قانونی وارد کنند قانونگذار ایرانی نیز از سال ۱۳۳۹ تاکنون پیشگیری از بزهکاری را با رویکردهایی متفاوت و گاه متضاد وارد عرصه

سیاست جنایی ایران کرده است که هم اکنون پیش‌نویس لایحه پیشگیری از جرم در قوه قضائیه را می‌توان پلی برای مرتبط ساختن مطالعات نظری انجام گرفته با حوزه عملی پیشرو قلمداد کرد.

۳-۱- پیشگیری از بزهکاری در پرتو قوانین فراتقنینی:

قانونگذار ایرانی در مقررات فراتقنینی به پیشگیری از بزهکاری توجه کرده است. از اینرو در مقدمه قانون اساسی و شماری از اصول کلی این قانون و بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون مذکور پیشگیری از بزهکاری پیش‌بینی شده است. که تدوین‌کنندگان قانون اساسی با تأثیرپذیری از اقدام‌های سازمان ملل متحد در سال ۱۹۸۰ میلادی با موضوع پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین بند ۵ اصل ۱۵۶ را تدوین کرده‌اند به گونه‌ای که این بند به طور دقیق ترجمه عنوان کنگره‌های مزبور است. قانونگذار ایرانی در قسمت امر قضا از مقدمه قانون اساسی با بیان عبارت «پیشگیری

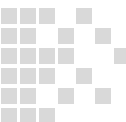

مطالعات جرم‌شناسی نشان می‌دهد، بزهکاری یک پدیده اتفاقی و تصادفی نیست و در اکثر مواقع می‌توان پیش‌بینی کرد که چه افرادی در معرض خطر، چه نوع جرایم و چه نوع بزه‌دیدگی‌هایی هستند.

گسترش روزافزون جوامع، زندگی نوین اجتماعی، پیچیدگی فناوری و به دنبال آن تغییرات مستمر در شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ظهور بزه یا جرم را به شیوه‌های مختلف و در سطح وسیعی افزایش می‌دهد.

از انحرافات موضعی» به مقوله پیشگیری از بزهکاری اشاره کرده است. در این قسمت بیان شده است که «مسئله قضا در رابطه با پاسداری از حقوق مردم در خط حرکت اسلامی، به منظور پیشگیری از انحرافات موضعی در درون امت اسلامی امری است حیاتی؛ پیداست که قانونگذار ایران در این قسمت از مقدمه قانون اساسی پیشگیری از انحرافات موضعی را برای پاسداری از حقوق مردم به عنوان یکی از وظایف قوه قضائیه بر شمرده است. خبرگان قانون اساسی افزون بر توجه به پیشگیری از انحرافات موضعی در مقدمه از قانون اساسی با نهادن یک سری وظایف بر عهده قوه مجریه که می‌توانند در پیشگیری از بزهکاری نقش مهمی ایفا کنند با رویکردی اجرایی نیز به مقوله پیشگیری از بزهکاری اشاره کرده است. و نیز در هنگام تدوین قانون اساسی در سال ۱۳۵۸ و نیز در زمان بازنگری در سال ۱۳۶۸ بر پیشگیری از بزهکاری با رویکردی قضایی توجه نموده است به این معنی که تدوین‌کنندگان قانون اساسی مطابق قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون مزبور پیشگیری از بزهکاری را در شمار وظایف قوه قضائیه نهاده‌اند. اما چه در آن هنگام و چه امروز در زمینه واگذاری پیشگیری یا عدم واگذاری به قوه قضائیه و چگونگی اجرای قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ میان خبرگان قانون اساسی و حقوقدانان و جرم‌شناسان اختلاف نظر وجود داشته است. شماری از خبرگان بر این باور بودند که واگذاری پیشگیری از بزهکاری به قوه قضائیه درست نیست^{۱۹} زیرا پیشگیری از بزهکاری در کوتاه‌مدت وظیفه دستگاه انتظامی و در بلندمدت از وظایف آموزش و پرورش و سازمان‌های مرتبط با مسائل ارتباط جمعی است^{۲۰} و از نظر ایشان پیشگیری از بزهکاری تنها مجازات کردن افراد نیست بلکه می‌بایست با اقدامات پیشینی و مداخله در فعلیت یافتن جرم از رخ دادن آن جلوگیری کرد.

اما دسته‌ای دیگر عقیده داشتند که واگذاری پیشگیری از بزهکاری به قوه قضائیه درست است و بیان می‌کردند برای مثال در هر جایی که احتمال بدهند ممکن است بزه رخ دهد وظیفه حاکم شرع است که با شیوه‌های گوناگون و بدون توسل به قوه مجریه و یا اقدام‌های نظامی و انتظامی از تحقق آن جلوگیری کند. اما پس از تصویب بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی به جز اختلاف دیدگاه میان خبرگان قانون اساسی در بین حقوقدانان و جرم‌شناسان نیز اختلافاتی در مورد چگونگی

بیان کرده است. البته با توجه به عبارت (جلوگیری از تکرار جرم) گستره این دسته از اقدامات تنها به بزهکاران محدود می‌شود.

۳-۲-۲- پیشگیری از بزهکاری در قانون نیروی انتظامی:

قانون‌گذار ایرانی از رهگذر قانون نیروی انتظامی در سال ۱۳۶۹ به یکپارچه کردن نیروی انتظامی آن هنگام یعنی شهربانی - ژاندارمری و کمیته انقلاب اسلامی مبادرت ورزید. این قانون یکی از مهمترین وظایف نیروی انتظامی را پیشگیری از بزهکاری قرار داده است. مطابق ماده ۴ قانون مزبور وظایف نیروی انتظامی را می‌توان به چهارگونه خدماتی، امنیتی، قضایی، انتظامی دسته‌بندی کرد. اما در بین این وظایف وظیفه انتظامی بیش از سایر وظایف به پیشگیری از بزهکاری مرتبط است به این شکل که بر اساس برخی از قسمت‌های بند ۸ ماده ۴ قانون مزبور نیروی انتظامی موظف شده است تا در زمینه برقراری

گروهی از جرم‌شناسان عقیده دارند واگذاری پیشگیری از بزهکاری به قوه قضائیه درست نیست.

مهمترین هدف اقدامات تأمینی و تربیتی و شاید تنها هدف آن پیشگیری از بزهکاری است

امنیت، حفظ نظم و آسایش در جامعه تدابیری مناسب اتخاذ و اقدام‌هایی مؤثر اعمال نماید. بدین ترتیب، آن گونه که بند ۳ و قسمت‌های الف - ب - ج - د ماده ۴ مقرر می‌نماید برقراری امنیت برای برگزاری راهپیمایی‌ها، اجتماعات و غیره، مبارزه با مواد مخدر، مبارزه با قاچاق و پیشگیری از بزهکاری در شمار وظایف نیروی انتظامی قرار داده است. این وظایف از نظر ماهیتی جنبه کنشی دارند ولی با توجه به بند ۸ ماده ۴ قانون مذکور نهادن چنین وظایفی به ویژه پیشگیری از بزهکاری بر عهده نیروی انتظامی از ایراد مبراست زیرا پیشگیری از بزهکاری (در معنای خاص) در برگیرنده آن دسته از تدابیر و اقدام‌های پیشینی (کنشی) است که پیش از ارتکاب جرم با مداخله در فرآیند فعلیت یافتن جرم و وضعیت پیش‌جنایی به دنبال جلوگیری از بزهکاری می‌باشند در حالی که بر اساس بند ۸ ماده ۴ قانون مذکور نیروی

۳-۲-۱- پیشگیری از بزهکاری در قانون اقدامات تأمینی و تربیتی:

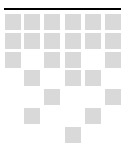
اقدامات تأمینی عبارت است از یک رشته وسایل دفاع اجتماعی که به حکم قانون و توسط قاضی و بر اثر وقوع جرم، متناسب با وضع مزاجی و استعداد و منش و سوابق فرد خاطی و خطرناک به کار برده می‌شود تا او بهبود یابد و با اجتماع سازگار گردد و دست به تکرار جرم نزند.^{۳۳} قانون‌گذار ایرانی در سال ۱۳۳۹ از رهگذر قانون اقدامات تأمینی و تربیتی پیشگیری از بزهکاری را مورد توجه قرار داده است. در ماده ۱ این قانون بیان شده است (اقدامات تأمینی و تربیتی عبارتند از تدابیری که دادگاه برای جلوگیری از تکرار جرم در مورد مجرمین خطرناک اتخاذ می‌کند) بدین‌سان مقنن ایرانی با ذکر عبارت (جلوگیری از تکرار جرم) یکی از گونه‌های پیشگیری از بزهکاری - یعنی پیشگیری سومین^{۳۴} یا پیشگیری واکنشی در نوع خاص را وارد عرصه سیاست جنایی ایران کرده است. اقدامات تأمینی و تربیتی از آموزه‌های مکتب تحقیقی است که حقوق جنایی نوین برای دفاع بهتر از جامعه در برابر بزهکاری آن را مورد پذیرش قرار داده است. زیرا شماری از بزهکاران حرفه‌ای^{۳۵} و به عادت^{۳۶} بیش از سایر دسته‌های بزهکاران مانند بزهکاران اتفاقی برای جامعه خطرناکند و هر آن احتمال ارتکاب جرم از سوی آنان وجود دارد به همین دلیل افزون بر اعمال کیفر بر آن‌ها باید این دسته از مجرمان را مشمول تدابیر ویژه‌ای قرار داد تا به گونه‌ای مناسب‌تر به دفاع از جامعه پرداخته شود.

اقدامات تأمینی و تربیتی اقداماتی هستند که دادگاه برای جلوگیری از تکرار جرم در مورد مجرمین خطرناک اتخاذ می‌کند. همچنین اقدامات مذکور که ماهیتی حمایتی و پیشگیرانه دارند از سوی دادگاه در کنار نظام مجازات‌ها برای بازسازی بزهکاران خطرناک و مصون‌سازی جامعه در برابر این دسته از مجرمان اتخاذ می‌شود^{۳۷} مهمترین هدف اقدامات تأمینی و تربیتی و شاید تنها هدف آن پیشگیری از بزهکاری است این گونه از واکنش اجتماعی علیه مجرمان جنبه ارعایی، سزادهی و سرکوب‌گر ندارد بلکه کاهش میزان جرم و حمایت از جامعه هدف این نهاد جرم‌شناختی است قانون‌گذار ایرانی در ماده ۱ قانون اقدامات تأمینی و تربیتی سال ۱۳۳۹ تنها هدف اقدامات مذکور را پیشگیری از بزهکاری

اجرای آن ایجاد شده است. گروهی از جرم‌شناسان عقیده دارند واگذاری پیشگیری از بزهکاری به قوه قضائیه درست نیست زیرا پیشگیری از بزهکاری عملی اجرایی است و به همکاری همه جانبه نهادهای اجرایی و قضایی نیاز دارد از این‌رو بالاترین مقام اجرایی کشور (رهبری) باید متولی پیشگیری از بزهکاری باشد. که از نظر این گروه راهکار مناسب بازنگری در قانون اساسی و خارج شدن قسمت نخست بند ۵ اصل مزبور از وظایف قوه قضائیه و اضافه شدن به اختیارات رهبری می‌باشد تا سیاست‌های پیشگیری در سطح ملی به آسانی اجرا شود.^{۳۸} گروهی دیگر از جرم‌شناسان در زمینه چگونگی بند ۵ اصل ۱۵۶ عقیده دارند که در دو بند ۴ و ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی می‌توان پیشگیری واکنشی و کنشی را مشاهده کرد به این صورت که بند ۴ و قسمت دوم بند ۵ اصل مزبور ناظر بر پیشگیری واکنشی و قسمت نخست بند ۵ اصل مزبور ناظر بر پیشگیری کنشی است و در واقع بر این باورند که خبرگان قانون اساسی با آگاهی بر اینکه قوه قضائیه به تنهایی امکانات کافی برای پیشگیری در اختیار ندارد، در واقع مدیریت پیشگیری از بزهکاری را به قوه قضائیه واگذار کرده‌اند تا با حضور سایر نهادهای دولتی و جامعه‌ی در قالب شورایی به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این زمینه مبادرت ورزند و تدابیر اتخاذ شده را از طریق وضع قانون، آئین‌نامه، بخشنامه و ... اجرایی و عملیاتی کنند.^{۳۹} اما شماری دیگر از جرم‌شناسان با استناد به اصل سوم و برخی دیگر از اصول قانون اساسی پیشگیری کنشی را در زمره وظایف نهادهای دولتی و پیشگیری واکنشی را در زمره وظایف قوه قضائیه می‌دانند. و شاید بابت همین ابهامات است که نزدیک به سه دهه از تصویب قانون اساسی می‌گذرد و ما هنوز نتوانسته‌ایم بند ۵ را اجرایی کنیم.

۳-۲-۲- پیشگیری از بزهکاری در پروتوکل مقررات تقنینی:

با بررسی مقررات تقنینی ملاحظه می‌گردد که قانون‌گذار ایرانی از رهگذر شماری از این مقررات پیشگیری از بزهکاری را مورد توجه قرار داده است. به طور مثال در قانون اقدامات تأمینی و تربیتی، قانون تأسیس وزارت اطلاعات، قانون نیروی انتظامی، قانون مبارزه با مواد مخدر و نیز قانون توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی مورد توجه قرار گرفته است.

انتظامی به عنوان ضابط قوه قضائیه، وظیفه دارد به پیشگیری از بزهکاری مبادرت ورزند. بدین ترتیب، نهادن چنین وظیفه‌ای بر عهده نیروی انتظامی چندان با معنای خاص پیشگیری از بزهکاری سازگار نیست به این معنا که ضابط قوه قضائیه (پلیس فنی) فقط باید پس از وقوع جرم و به منظور کشف جرم، تعقیب متهم و دستگیری وی، تحقیق و اجرای حکم و تصمیمات قضایی حفظ آثار جرم ارقام نمایسد بنابراین از آنجایی که در میان گونه‌های پلیس تنها پلیس اداری است که با اتخاذ تدابیری مناسب غیرکیفری و اعمال اقدامات کنشی به استقبال پدیده بزهکاری می‌رود و درصدد است تا از وقوع این پدیده جلوگیری نماید. در حالی که پلیس فنی برای پاسخ‌دهی دستگاه عدالت کیفری به او و در نتیجه پیشگیری از بزهکاری دوباره

در میان گونه‌های پلیس تنها پلیس اداری است که با اتخاذ تدابیری مناسب غیرکیفری و اعمال اقدامات کنشی به استقبال پدیده بزهکاری می‌رود و درصدد است تا از وقوع این پدیده جلوگیری نماید.

دولت مکلف است به منظور پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی نسبت به تهیه طرح جامع کنترل کاهش آسیب‌های اجتماعی، با تأکید بر پیشگیری از اعتیاد به مواد مخدر اقدام نماید

افراد است. به همین دلیل پیشگیری کنشی از عبارت پیشگیری از وقوع جرایم مندرج در قسمت د بند ۸ ماده ۴ قانون نیروی انتظامی سال ۱۳۶۹ با توجه به اینکه نیروی انتظامی به عنوان ضابط قوه قضائیه چنین وظیفه‌ای را بر عهده دارد جای تأمل دارد بدین ترتیب با بررسی قسمت د بند ۸ ماده ۴ قانون نیروی انتظامی پیداست که قانونگذار ایرانی به تفکیک بین نهاد پلیس بر اساس دو رویکرد کنشی و واکنشی چندان توجهی نداشته است و پیشگیری از بزهکاری که باید توسط پلیس اداری انجام شود مقنن ایرانی آن را در اختیار پلیس فنی قرار داده است.

۳-۲-۳- پیشگیری از بزهکاری از رهگذر قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی:

قانون‌گذار ایرانی در سال ۱۳۸۳ از رهگذر

قانون مزبور به پیشگیری از بزهکاری اشاره کرده است به این شکل که مقنن در شماری از این مواد از یک سو پیشگیری را به عهده دولت و از سوی دیگر از وظایف قوه قضائیه بر شمرده است. در این گفتار در دو قسمت جداگانه جایگاه پیشگیری از بزهکاری در این قانون تبیین می‌شود.

رویکرد اجرایی به پیشگیری از بزهکاری:

قانونگذار ایرانی مطابق ماده ۹۷ قانون مزبور مقرر نموده است «دولت مکلف است به منظور پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی نسبت به تهیه طرح جامع کنترل کاهش آسیب‌های اجتماعی، با تأکید بر پیشگیری از اعتیاد به مواد مخدر اقدام نماید» همچنین بر اساس بند (ز) این ماده تهیه طرح ملی مبارزه با مواد مخدر و روان‌گردان، پیشگیری از اعتیاد به مواد مخدر و قاچاق آن و جلوگیری از تظهير عواید ناشی از فعالیت‌های مجرمانه در زمینه مواد مخدر و روان‌گردان^{۲۸} و مطابق بند (ج) ماده ۱۱۱ قانون مذکور «انجام اقدام‌های لازم از جمله تهیه برنامه‌های پیشگیرانه و تمهیدات قانونی و حقوقی به منظور رفع خشونت علیه زنان» به عهده دولت نهاده شده است. بدین ترتیب مقنن با پیش‌بینی این دو ماده در زمینه پیشگیری از بزهکاری دولت را موظف کرده تا با اتخاذ تدابیر مناسب و اقدام‌های پیشینی و کنشی از آسیب‌های اجتماعی بزهکاری در زمینه مواد مخدر و جرایم خشونت‌آمیز علیه زنان پیشگیری نماید.

رویکرد قضایی به پیشگیری از بزهکاری:

مقنن ایرانی در فصل یازدهم از قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی تحت عنوان توسعه امور قضایی و وظایفی را برای قوه قضائیه بر شمرده است. مطابق بند (ز) ماده ۱۳۰ قوه قضائیه موظف شده است به «تمهید سازوکارهای لازم برای پیشگیری از وقوع جرم، بر اساس اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» مبادرت ورزد. همچنین بر اساس ماده ۱۳۲ قانون مزبور سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور که یکی از سازمان‌های تابعه قوه قضائیه است مکلف شده است. «به منظور بهبود وضعیت زندان‌ها و ایجاد بازپروری مناسب و اصلاح و تربیت زندانیان یا هدف بازگشت آنان به زندگی سالم و کاهش بازگشت مجدد به جرم توسط زندانیان آزاد شده در زمینه بهبود فضای فیزیکی زندان‌ها و غیره اقدام نماید» به این ترتیب قانونگذار

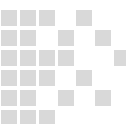
ایرانی از رهگذر دو ماده مزبور پیشگیری کنشی و واکنشی خاص از بزهکاری را مورد توجه قرار داده است. با ملاحظه چند ماده مزبور می‌توان دریافت که مقنن ایرانی در این قانون در زمینه پیشگیری از بزهکاری سیاست متضادی را اتخاذ نموده است. بدین معنی که از یک سو پیشگیری از بزهکاری در شمار وظایف دولت و از سوی دیگر در اختیارات قوه قضائیه گنجانده شده است. به دیگر سخن قانونگذار ایرانی سیاست‌گذاری در زمینه پیشگیری از بزهکاری را هم به دولت و هم قوه قضائیه سپرده در حالی که بر اساس قسمت نخست بند ۵ اصل ۱۵۶ مدیریت پیشگیری از بزهکاری به قوه قضائیه محول شده است. این امر نشان‌دهنده آن است که قانونگذار ایرانی با وجود تأکید قانون اساسی به واگذاری مدیریت پیشگیری از بزهکاری به قوه قضائیه همچنان در چگونگی اجرای قسمت نخست بند ۵ اصل مزبور سرگردان است.

۴- پیشگیری از بزهکاری در منابع فراملی:

آنچه در پی می‌آید چکیده‌ای از مهمترین موضوع‌های مطرح شده در نهمین و دهمین کنگره سازمان ملل متحد درباره پیشگیری است بدین ترتیب، سازمان ملل متحد، از طریق نشر و مبادله اطلاعات، آموزش پرسنل کمک مستقیم به دولت‌ها به کاهش هزینه‌های انسانی و مادی جرایم و اثر آن بر توسعه اقتصادی و اجتماعی و پیشبرد معیارها و ضوابط بین‌المللی در زمینه عدالت کیفری کمک می‌کند. به منظور فراهم آوردن مجمعی برای ارائه خط‌مشی‌ها و پیشبرد این هدف‌ها مجمع عمومی در سال ۱۹۵۰ مجوز برگزاری یک کنگره ملل متحد در زمینه پیشگیری از جرایم و رفتار با مجرمین را در فواصل پنج ساله صادر کرد شرکت‌کنندگان در این کنگره متشکل از جرم‌شناسان، کیفرشناسان، صاحب‌منصبان ارشد پلیس و همچنین متخصصان حقوق کیفری و حقوق بشری می‌باشد. نخستین کنگره در ژنو (سوئیس) اصول حداقل رفتار با زندانیان را تأیید کرد.

دومین کنگره در لندن (انگلستان) تدابیری در مورد پیشگیری از بزهکاری جوانان و آزادی مشروط و مراقبت بعد از آن را مورد بررسی قرار داد.

سومین کنگره در استکهلم (سوئد) در زمینه پیشگیری از وقوع جرایم و مبارزه با تکرار جرم برگزار گردید.

در دهه ۱۹۸۰ کشورهایمانند فرانسه و اسپانیا در طرح‌های کنش اجتماعی سطح شهری پیشقدم شدند که سایر کشورهای اروپایی نیز از آنان اقتباس نموده و طرح‌ها را توسعه دادند. فرانسه بیش از ۷۵۰ شورای داخلی پیشگیری از جرم دارد این شوراها با برنامه‌ریزی مشترک بین مقامات مربوط به مسکن، خدمات اجتماعی، مدارس و پلیس کار می‌کند ارزیابی شوراها فرانسوی نشان می‌دهد که آن‌ها مسئولند میزان ارتکاب جرم را تا حدود ۱۵ درصد کاهش دهند.

چین برای مدت طولانی از روش میانجی‌گری برای حل درگیری‌ها استفاده می‌کرد این کشور یک قانون ملی را به تصویب رساند که این روش را به صورت معیار در آورد و آن را به طیف گسترده‌ای از شرایط تسری داد. از جمله تعارض‌ها و اختلافات خانوادگی، مشکلات رفتاری جوانان، نزاع‌ها و زد و خوردهای محلی و جرایم کوچک. این باور شکل گرفته که این شیوه با ارتقای مهارت‌های عمومی در حل غیرخشونت‌بار تعارض‌ها و اختلافات و با تسهیل اقدام‌های بازپروری و نیز با فراهم آوردن زمینه تمرکز دستگاه قضایی به جرائم مهم سبب کاهش وقوع جرم و خشونت می‌گردد.

در سرتاسر شهر نیویورک گروه‌های محلی به بررسی جرم خیابانی می‌پردازد. یکی از سازمانها، گروه umma است (umma واژه‌ای است عربی برای اجتماع یا انسجام) که گشت‌زنی داوطلبانه پشت بام و خیابان، کمک خانگی به جوانان و مراقبت منظم از امنیت سالخوردگان را سازماندهی می‌کند. این تلاش که ابتدا توسط یک انجمن مسلمان آغاز شد اکنون توسعه یافته و اعضای نژادها و مذاهب مختلف را در بر گرفته است، به طور منظم با رهبران اجتماعی و مأموران منتخب ملاقات می‌کنند و در نشست‌های منطقه‌ای پلیس حضور به هم می‌رسند. یکی از برنامه‌های پیشگیری از جرم در فیلیپین در سال ۱۹۹۴ بر تأسیس کمیته‌های پیشگیری اجتماعی و دانش‌آموزی تأکید می‌کند در این برنامه پژوهشی فراگیر در شهرها با همکاری مؤسسه آسیایی شرق دور پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمان سازمان ملل متحد (unafel) صورت گرفته است. متأسفانه، توانمندی عدالت کیفری و نظارت اجتماعی به ندرت درک شده است هنگامی که گروه‌های نخبگان جامعه بدون مؤاخذه به اعمال مجرمانه خود ادامه می‌دهند طبعاً بخشهای حاشیه‌ای جامعه

است که نرخ بزه‌دیده‌گی در شهرهای بزرگ به بالاترین رقم برسد.

جرم، علاوه بر مصیبتی که در جامعه بشریت وارد می‌کند یکی از موانع توسعه است، سرمایه‌گذاران شرکت‌ها، نمایندگان توسعه بین‌الملل، کسبه و تجار محلی به علت وحشت از جرم و خشونت، از شروع و یا تداوم فعالیت اقتصادی مایوس می‌گردند در صورتی که قادر به تأمین و تضمین امنیت شهرها نباشیم، نمی‌توانیم انتظار داشته باشیم که بدون امنیت در راه توسعه اقتصادی و اجتماعی حرکت نمائیم.

راهبردهایی برای امنیت:

یکی از مهمترین دستاوردهای نهمین

سازمان ملل متحد مدت زیادی بر تأسیس شوراهای هماهنگی مرکزی، استانی یا حکومتی و محلی متشکل از کارگزاران دولتی و غیردولتی پافشاری کرده است.

پیش‌نویس کنوانسیون سازمان ملل علیه جرائم سازمان‌یافته فوق ملی و سه پیش‌نویس مربوط به قاچاق اسلحه، زنان و کودکان و قاچاق مهاجران سر فصل اصلی مباحث دهمین کنگره سازمان ملل درباره پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین بود.

از جرم و اصلاح مجرمین، راهبردهایی است برای پیشگیری از جرم شهری، تبهکاری اطفال و نوجوانان و تبهکاری خشونت‌بار و از جمله، پرسش در مورد بزه‌دیدگان و جبران خسارت آن‌ها و همچنین یکی از کارگاه‌های آموزشی مربوط به جرم در کنفرانس نیز، بر سیاست شهری و پیشگیری از جرم متمرکز گردید. برخی از این راهبردها و چگونگی به اجرا در آوردنشان به طور خلاصه به قرار زیر است.

سازمان ملل متحد مدت زیادی بر تأسیس شوراهای هماهنگی مرکزی، استانی یا حکومتی و محلی متشکل از کارگزاران دولتی و غیردولتی پافشاری کرده است. تلاش‌های همیارانه از این نوع سبب بهینه‌سازی محیط اجتماعی می‌گردد جوامع خود پستوانه به وجود می‌آورند و کیفیت زندگی و امنیت را ارتقاء می‌بخشد.

چهارمین کنگره در توکیو (ژاپن) مسأله جرائم در برنامه‌ریزی توسعه و آثار ناشی از شهرنشینی را مورد بررسی قرار داد.

کنگره پنجم در ژنو (سوئیس) اعلامیه حمایت از همه انسان‌ها در برابر شکنجه و انواع رفتار یا مجازات غیرانسانی را تصویب کرد که به تصویب مجمع عمومی نیز رسید. ششمین کنگره در کاراکاس (آرژانتین) به بررسی استراتژی‌های پیشگیری از جرائم بزهکاری جوانان و سوء استفاده از قدرت و غیر نهادی کردن اقدامات تأدیبی پرداخت که به تصویب مجمع عمومی نیز رسید.

هفتمین کنگره در میلان (ایتالیا) همکاری‌های بین‌المللی در زمینه عدالت کیفری و پیشگیری از جرائم را تصویب کرد که به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل نیز رسید. کنگره هشتم در هاوانا (کوبا) معاهده‌های نمونه در مورد استرداد مجرمین، کمک‌های متقابل در خصوص مسایل کیفری و اصول اساسی رفتار با زندانیان را تصویب کرد.

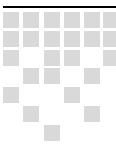
نهمین و دهمین کنگره سازمان ملل که درباره پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین و چالش‌های قرن ۲۱ می‌باشد.

۴-۱- نهمین کنگره سازمان ملل متحد در زمینه پیشگیری از جرم:

نهمین کنگره در سال ۱۹۹۵ قاهره (مصر) به چهار موضوع عمده پرداخت که عبارتند از همکاری‌های بین‌المللی و کمک‌های فنی برای تقویت نقش قانون، اقدام علیه جرائم اقتصادی سازمان‌یافته در سطوح ملی و بین‌المللی، نقش حقوق کیفری در حمایت از محیط زیست و استراتژی‌های معطوف به پیشگیری از جرائم، به ویژه علیه جرائم شهری، بزهکاری جوانان و جرائم خشونت‌آمیز. در حالی که در سال ۱۹۵۵ کمتر از یک سوم جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کرده‌اند اکنون شهرها به سرعت در حال گسترش‌اند. بر حسب نظر شعبه‌های عدالت کیفری و پیشگیری از جرم سازمان ملل متحد، جرم شهری سریعتر از جمعیت شهری در حال گسترش است پژوهش که توسط مؤسسه پژوهشی عدالت و جرم منطقه‌ای سازمان ملل متحد (unicir) صورت گرفته مشخص می‌کند که در طی این مدت زمان، جرم شهری به یک رویداد شایع بدل گشته است. زمان انجام این پژوهش در سال ۱۹۸۸ بیش از نصف جمعیت شهری سراسر جهان احتمالاً دست‌کم یک بار بزه‌دیده شده‌اند و گرایش به سمت و سوی

و جوان بودن جمعیت روبه‌رو می‌بیند که تنها با اتکاء به قوانین موجود نمی‌تواند از عهده مهار یا کاهش آن برآید. همانطور که هیچ کشوری نمی‌تواند سودای مهار کامل جرم را در سر بپروراند نظام عدالت جنایی ایران نیز نباید خود را به رؤیای تعبیرناپذیر ریشه‌کنی جرم بسپارد. اما این واقعیت نباید از ذهن دور باشد که پیشگیری از بزهکاری می‌تواند در چهارچوب یک سیاست کلان، سیاستی که مؤلفه‌های آن فراتر از روی کاغذهای کتاب قانون و بیرون از دیوارهای نهادهای اجراکننده قانون در بطن جامعه رنگ واقعیت به خود بگیرد زمینه‌ای برای کاهش بزهکاری باشد.

فهرست منابع و مأخذ:

کتابها:

- ۱- رهامی - محسن - اقدامات تأمینی و تربیتی - چاپ اول - تهران - چاپ و انتشارات نشر میزان - ۱۳۸۱.
- ۲- غلامی - حسین - تکرار جرم - بررسی حقوقی جرم‌شناختی - چاپ اول - تهران چاپ و انتشارات نشر میزان - ۱۳۸۲.

مقاله‌ها:

- ۳- آشوری - محمد - گزارش دهمین کنگره سازمان ملل درباره پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین - مجله امنیت - ش ۱۱ و ۱۲، ۱۳۷۹.
- ۴- رایجیان اصلی - مهرداد - رهیافتی نو به بنیان‌های نظری پیشگیری از جرم - مجله حقوقی دادگستری - ش ۴۸ و ۴۹، ۱۳۸۳.
- ۵- عباچی - مریم - پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان - ش ۴۷ - ۱۳۸۳.
- ۶- معظمی - شهلا - نهمین کنگره سازمان ملل متحد در زمینه پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین - ش ۹ و ۱۰ - ۱۳۷۹.
- ۷- نیازپور - امیر - حقوق پیشگیری از بزهکاری در ایران - مجله حقوقی دادگستری - ش ۴۸ و ۴۹ - ۱۳۸۳.

پایان‌نامه‌ها:

- ۸- شیرازی - غلامرضا - نقش پلیس محلی در پیشگیری از جرم - دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان - سال ۱۳۸۶.
- ۹- عطوف - حسین علی - پیشگیری از بزهکاری اطفال در ایران و آمریکا - دانشگاه امام صادق.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- جرم‌شناسی به عنوان یکی از رشته‌های علوم جنایی عمری بیش از یک سده دارد. جهت اطلاع بیشتر در زمینه شکل‌گیری جرم‌شناسی و تقسیمات و اهداف آن. رک. نجفی ابرنآبادی (علی‌حسین) تعامل جرم‌شناسی و حقوق کیفری. (دبیاچه) شناخت جرم‌شناسی نوشته سوتیل (کیت)، ایپلو (مویر)، تیلر (کلر)، ترجمه صدیق (میرروح‌الله)

منظور از تبارگماری منصوب نمودن خویشان و دوستان خود در رده‌های مختلف مدیریتی در دستگاه‌های دولتی است.

این موضوع را در کانون توجه خود قرار داد. در این کارگاه که توسط موسسه بین منطقه‌ای مطالعات جرم (وابسته به سازمان ملل)^{۳۳} ترتیب یافته بود فساد اداری را در سه سطح «خیابانی، بازرگانی و عالی»^{۳۴} مورد بحث و گفتگو قرار داد.

نتیجه‌گیری:

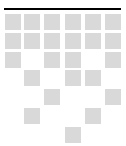
مفهوم پیشگیری از بزهکاری به معنای مضیق هر چند در جرم‌شناسی دانش نوپایی است، امروزه سیاست جنایی سازمان ملل متحد و نیز سیاست جنایی شماری از کشورها بر استفاده از آن برای کاهش میزان بزهکاری تأکید می‌ورزند. کشور ایران نیز پیشگیری از بزهکاری را از یک سو به دلیل فزونی میزان جرم و از سوی دیگر به دلیل ناکارایی پیشگیری کیفری و نیز به دلیل عضویت ایران در سازمان ملل متحد و تعدادی از کنوانسیون‌های بین‌المللی که به پیشگیری اشاره کرده‌اند اهمیت زیادی دارد. با وجود اینکه برای کاهش جرم باید با رویکردی علمی - جرم‌شناختی به پیشگیری از جرم نگریده شود ولی متأسفانه هنوز سیاست جنایی ایران در این زمینه در سرگردانی به سر می‌برد. این سرگردانی از یک طرف مقنن ایرانی را و از طرف دیگر قوه قضائیه را دچار سرگردانی کرده است. به این صورت که با وجود اینکه قانون اساسی در بند ۵ اصل ۱۵۶ پیشگیری از جرم را به قوه قضائیه محول کرده ولی قانونگذار ایرانی هنگام تدوین قانون برنامه چهارم توسعه در سال ۱۳۸۳ و یا زمان تصویب قانون نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی وزارت رفاه و تأمین اجتماعی را مأمور پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی از جمله بزهکاری کرده است. قوه قضائیه نیز به عنوان متولی اصلی پیشگیری از بزهکاری در ایران با اتخاذ سیاست‌های ناهمگون و متضاد در این زمینه نشان داده است که هنوز برداشت یکسانی از قسمت نخست بند ۵ اصل مزبور را نپذیرفته است. اکنون که بیش از سه دهه از نظام عدالت جنایی پس از انقلاب می‌گذرد این نظام خود را با مسائل و پدیده‌های اجتماعی تازه‌ای مانند تراکم جمعیت، مسئله مواد مخدر، بیماری‌های خطرناک چون ایدز

را همراه دارند. از جمله این جرائم می‌توان به کلاهبرداری گسترده از مصرف‌کنندگان کالا، آلودگی محیط زیست و فساد اداری اشاره کرد که گروه‌های وسیعی از مردم را (به جای یک فرد یا گروه معدودی از افراد) قربانی خود می‌کند قاچاق مواد مخدر بسیاری از اشکال باجگیری و کلاهبرداری از دولت بعنوان «جرائم فاقد بزه‌دیده»^{۳۵} نامیده می‌شود.

۴-۲-۳- فساد اداری:

موضوع دیگری که در دهمین کنگره سازمان ملل مطرح شد مساله فساد اداری بود. اکنون صاحب‌نظران اقتصادی در سراسر جهان متفق القولند که فساد اداری - از رشوه گرفته تا اخاذی و «تبارگماری»^{۳۶} می‌تواند تأثیر بسیار مخربی به اقتصاد داشته باشد. طبق یکی از مطالعاتی که توسط بانک جهانی صورت گرفت بیش از ۱۵۰ مدیر عالی شصت کشور در حال توسعه، فساد اداری را در ردیف مهمترین مانع بر سر راه توسعه اقتصادی در کشورهای خود قرار داده‌اند. طبق برآورد بانک جهانی فساد اداری می‌تواند رشد یک کشور را به میزان نیم تا یک درصد در سال کاهش دهد. تحقیقات صندوق بین‌المللی پول نیز نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری در کشورهای دارای سیستم فاسد تقریباً پنج درصد کمتر از کشورهای است که نسبتاً فاقد فساد اداری هستند. در کشورهای در حال گذار یا در حال توسعه، دستمزدهای ناچیز با وضعیت اجتماعی نامناسب می‌تواند ماموران را به سوی شیوه‌های فاسد سوق دهد. گزارشی که در سال ۱۹۹۹ توسط برنامه عمران سازمان ملل منتشر گردید نشان می‌دهد که در طول پنجاه سال گذشته نرخ دستمزدهای پرداختی به ماموران خدمات عمومی در جنوب آسیا به شدت کاهش یافته است. این امر می‌تواند در فساد شدید اداری که در این منطقه وجود دارد مؤثر بوده باشد. پرداخت‌های غیرقانونی به دلایل مختلفی ممکن است صورت گیرد از جمله برای خرید و فروش گواهی‌نامه‌ها، پروانه کار، اجازه فعالیت و غیره برای انجام یا ادامه فعالیت‌های بازرگانی و نیز برای بدست آوردن امتیاز نسبت به سایرین. بعلاوه فساد، محدود به ماموران رده پائین نیست بلکه مدیران عالی و ماموران رده بالا نیز ممکن است به آن آلوده گردند. با افزایش موارد فساد و هزینه‌های سرسام آور اقتصادی آن، سازمان ملل به آن شر تا برای مبارزه با آن گام بردارد در دهمین کنگره، پیشگیری از جرم، یک کارگاه آموزشی ویژه تشکیل گردید که

- تهران، ۱۳۸۳، نشر دادگستر، صص ۲۰-۱۳.
- ۲- برای آگاهی بیشتر ر.ک. نجفی ابرندآبادی (علی حسین)، درآمدی بر جنبه‌های مختلف سیاست جنایی در قبال مواد مخدر، مجموعه مقالات همایش بین المللی علمی-کاربردی جنبه‌های مختلف در قبال مواد مخدر جلد نخست، انتشارات روزنامه رسمی، چاپ نخست، ۱۳۷۹، از صص ۱۱-۳ و همچنین ر.ک. نجفی ابرندآبادی (علی حسین) پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی، مجله تحقیقات حقوقی شماره ۲۶-۲۵، ۱۳۷۸، صص ۱۵۶-۱۲۹.
- ۳- برای آگاهی بیشتر ر.ک. بادامچی (حسین) [به کوشش] آغاز قانون‌گذاری، ترجمه نجفی ابرندآبادی (علی حسین)، انتشارات طرح نو، چاپ نخست، ۱۳۸۲ و همچنین ر.ک. نجفی ابرندآبادی (علی حسین) و بادامچی (حسین)، تاریخ حقوق کیفری بین‌النهرین انتشارات سمت، چاپ نخست، ۱۳۸۳.
- ۴- نجفی ابرندآبادی (علی حسین)، پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی، مجله تحقیقات حقوقی - دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۲۵-۲۶-۱۳۴۸ صص ۱۳۵
- ۵- معین (محمد)، فرهنگ فارسی، انتشارات امیرکبیر، جلد اول، چاپ نوزدهم، ۱۳۸۱، صص ۹۳۳
- ۶- نجفی ابرندآبادی (علی حسین)، جزوه پیشگیری، دانشگاه تهران، مجتمع آموزش عالی قم، ۱۳۸۱ صص ۱۵۹
- ۷- برای آگاهی بیشتر ر.ک. نیازپور (امیرحسین) پیشگیری از بزهکاری در قانون اساسی ایران و لایحه پیشگیری از وقوع جرم، مجله حقوقی دادگستری شماره ۴۵، ۱۳۸۲، صص ۱۳۹-۱۲۵
- 8- situation-based prevention.
- ۹- برای آگاهی بیشتر ر.ک. گسن (ریمون) - روابط میان پیشگیری وضعی و کنترل جرم - ترجمه: نجفی ابرندآبادی (علی حسین) مجله تحقیقات حقوقی. شماره ۱۹-۲۰-۱۳۷۶ صص ۶۰۷-۶۲۸.
- ۱۰- برای آگاهی بیشتر ر.ک. صفاری (علی) مبانی نظری پیشگیری وضعی، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۳-۳۴-۱۳۸۰، صص ۲۶۷-۳۲۵.
- ۱۱- برای آگاهی بیشتر ر.ک. نیازپور (امیرحسین) پیشگیری از بزهکاری در قانون اساسی و لایحه پیشگیری از وقوع جرم، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۵، ۱۳۸۲ صص ۱۲۷-۱۳۹.
- ۱۲- نجفی ابرندآبادی (علی حسین)، پیشگیری عادلانه از جرم، علوم جنایی (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری)، انتشارات سمت، چاپ نخست، ۱۳۸۳، صص ۵۷۰.
- ۱۳- برای آگاهی بیشتر ر.ک. نیازپور (امیرحسین)، بزهکاری به عادت و پیشگیری از آن، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۳، صص ۹۶-۱۳۳ و همچنین ر.ک. کاریو (روبر) مداخله روان‌شناختی - اجتماعی زودرس در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه، ترجمه نجفی ابرندآبادی (علی حسین)، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۶-۳۵، صص ۳۰-۲۶
- 14- social development.
- ۱۵- گراهام (جان)، راهبردهای پیشگیری از جرم در اروپا و آمریکای شمالی، ترجمه مؤسسه تحقیقات علوم جزایی و جرم‌شناسی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران ۱۳۷۰ صص ۲۱.
- ۱۶- صفاری (علی) مبانی نظری پیشگیری وضعی

- از جرم، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۴ - ۳۳، ۱۳۸۰ صص ۲۸۸.
- ۱۷- کلدی (علیرضا) انحراف، جرم و پیشگیری، مجله رفاه تأمین اجتماعی، شماره ۲، ۱۳۸۱، صص ۶۵.
- ۱۸- برای آگاهی بیشتر ر.ک. نجفی ابرندآبادی (علی حسین) همان صص ۱۶۶-۹۸ و همچنین ر.ک. صفاری (علی) کیفرشناسی و توجیه کیفر - مجموعه مقالات علوم جنایی (گزیده مقالات آموزشی برای ارتقای دانش دست‌اندرکاران مبارزه با مواد مخدر در ایران) جلد دوم انتشارات سلسبیل، چاپ نخست، ۱۳۸۴، صص ۱۵۱-۹۸.
- ۱۹- زینالی (امیرحمزه) پیشگیری از بزهکاری و مدیریت آن در پرتو قوانین و مقررات ایران - مجله رفاه اجتماعی - شماره ۶، ۱۳۸۶ صص ۱۰۸.
- ۲۰- صورت مشروح مذاکرات مجلس - بررسی عناوین قانون اساسی ایران - نشست پنجاه و هشتم - انتشارات اداره کل فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی - چاپ نخست ۱۳۶۴، صص ۱۵۸۳.
- ۲۱- کی نیا (مهدی) مصاحبه با مجله راه عدالت، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی - شماره ۴ - ۳ - ۱۳۷۵ صص ۹.
- ۲۲- نجفی ابرندآبادی (علی حسین) تقریرات مباحثی در علوم جنایی - همان صص ۷۸۸ گفتنی است که از نظر تطبیق در سایر کشورها نیز مسئولیت پیشگیری از بزهکاری به وزارت کشور و حتی نخست‌وزیری محول شده است برای آگاهی بیشتر ر.ک. نجفی ابرندآبادی (علی حسین) جایگاه جرم‌شناسی در ایران مجله کانون و کلا. شماره ۱۶۹-۱۶۸-۱۷۶ صص ۱۱۴-۱۲۸.
- ۲۳- مهدی کی نیا، مبانی جرم‌شناسی، ج ۱، صص ۱۶۵۲.
- 24- third prevention
- 25- professional criminals
- 26- chronic offender
- ۲۷- برای آگاهی بیشتر ر.ک. رهامی (محسن) اقدامات تأمینی و تربیتی انتشارات میزان چاپ نخست ۱۳۸۱ و همچنین ر.ک. قاسمی (ناصر) اقدامات تأمینی و تربیتی در حقوق کیفری ایران، انتشارات میزان، چاپ نخست، ۱۳۷۴.
- ۲۸- برای آگاهی بیشتر ر.ک. سلیمی (صادق) تطهیر پول در اسناد بین‌المللی و لایحه پول‌شویی مجله تخصصی دانشگاه علوم رضوی الهیات و حقوق، شماره ۴ - ۱۳۸۱، صص ۱۲۳-۱۶۰.
- 29- plan of action
- 30- millenium assembly
- 31- video testimony
- 32- restorative justice
- 33- traditional crimes
- 34- victimless crimes
- 35- nepotism
- منظور از تبارگماری منصوب نمودن خویشان و دوستان خود در رده‌های مختلف مدیریتی در دستگاه دولتی است.
- 36- united nations interregional crimeand justice research institute (unicri)
- 37- streets, business and top-level

